

PRO LACEDAEMONIIS

Ἡ στάσις τῆς Σπάρτης κατὰ τὸν μηδικὸν πόλεμον, κατὰ τε τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν φάσιν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Περσῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀπετέλεσε θέμα συζητήσεως εἰς τὴν νεωτέραν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν ἐξ ἀφορμῆς τῶν κάπως ἀσαφῶν πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας μᾶς παρέχει ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ¹. Ἐκτὸς τῶν ξένων ἐπιστημόνων, οἱ ὁποῖοι ἀπέδωκαν ὀλιγομίαν εἰς τὴν μὴ πρόθυμον βοήθειαν καὶ τὴν ἐνεργὸν συμβολὴν τῆς Σπάρτης², τῆς πρώτης τότε ἐν Ἑλλάδι δυνάμεως, εἰς τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα, καὶ ὁ ἡμέτερος ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ³ ἐνεργότερον ἤλεγξε τὴν στάσιν τῆς Σπάρτης. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὰ γεγονότα τοῦ Μαραθῶνος σχετικῶς μὲ τὴν βραδύτητα τῆς κινητοποιήσεως τῶν σπαρτιατικῶν δυνάμεων, κατόπιν τῆς προσκλήσεως τῆς ἀμέσως ἀπειλουμένης πόλεως τῶν Ἀθηναίων, τονίζει χαρακτηριστικῶς τὰ ἑξῆς: «οἱ Σπαρτιᾶται δὲν ἐξετίμησαν ἀποχρόντως τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου ὃν ὑφίστατο ἡ αὐτονομία ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους, καὶ τοῦτο διότι δὲν ἐκινδύνευσεν ἀμέσως ἡ ἰδία αὐτῶν πόλις, διότι, ἐν ἄλλαις λέξεσι, δὲν εἶχον τὸ πανελλήνιον ἐκεῖνο αἴσθημα δι' ὃ οἱ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν μὲν ἐπικουρίαν καὶ εἰς Μίλητον καὶ εἰς Ἐρέτριαν, μετὰ δέκα δὲ ἔτη, εὐρεθέντες πάλιν ἐγκαταλελειμμένοι ἔνεκα τῆς ἀδιορθώτου νωθρότητος τῶν Σπαρτιατῶν καὶ δυνάμενοι, διὰ συνθήκης πρὸς τοὺς Πέρσας, οὐ μόνον τὴν αὐτονομίαν νὰ ἀνασώσωσιν ἀλλὰ καὶ πολλὰ νὰ πορισθῶσι πλεονεκτήματα, δὲν κατεδέχθησαν νὰ πράξωσι τοῦτο θυσιάζοντες τὸ ἄλλο ἑλληνικὸν ἔθνος». Διὰ δὲ τὰ γεγονότα τῶν Θερμοπυλῶν, ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς (αὐτόθι σ. 75) ἀποδίδει εἰς τοὺς Ἕλληνας μέγα λάθος, διότι δὲν ἔστειλαν εἰς τὰς Θερμοπύλας «ὀλόκληρον τὴν δύναμιν αὐτῶν», διότι ἂν ἡ ἀτραπός, λέγει, «ἐφρουρεῖτο ὑπὸ πλειόνων ἀνδρῶν, βεβαίως οὐδὲ ταύτην ἤθελον ἐκπορθῆσαι ποτὲ οἱ Πέρσαι». Περισσότερον συγκεκριμένως ὁμιλεῖ ὁ καθηγητὴς ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ εἰς ἀξιοπρόσεκτον μελέτην του, καταλογίζων τὴν εὐθύνην κυρίως εἰς τὴν Σπάρτην⁴: «Ἄνευ ἀμφιβολίας, τονίζει, διὰ τὴν μὴ ἀποστολὴν ἐπαρκῶν δυνάμεων εἰς Θερμοπύλας πρὸς πραγματοποιήσιν τοῦ σκοποῦ, τὸν ὁποῖον ἔταξεν εἰς τὸν ἐκεῖ ἀγῶνα (Θερμοπύλας) τὸ συμμαχικὸν συνέδριον τοῦ

1 Βλ. 6, 106· 7, 203, 206.

2 Πρβλ. WILAMOWITZ, Aristoteles II. Athen II 85, ἀποδίδοντα «jener bequemem Religiosität, die immer einen starken Beigeschmack von Furcht und bösen Willen hat», CURTIUS, Griech. Geschichte II⁵ 26, GROTE II⁵ 576.

3 Βλ. Ἱστορία τοῦ Ἑλλην. ἔθνους, ἔκδοσις Ἑλευθερουδάκη Α' τόμ. μ. Β' σ. 36.

4 Βλ. Ἀθηνᾶ τ. 60, 1956, σ. 42 κέξ. πρβλ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, Θερμοπύλας, 1951, σ. 18 κέξ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ, Θερμοπύλας, 1956, σ. 52, MUNRO, JHS 22, 1902, σ. 312.

Ἰσθμοῦ, ὑπεύθυνος ἦτο ἐξ ὀλοκλήρου ἡ Σπάρτη», διότι μόνον αὐτή, λέγει, ἠμποροῦσε «καὶ ἄνευ πολλοῦ κόπου νὰ συγκεντρώσῃ δυνάμεις, τόσοσιν ἰδίας, ὅσων καὶ ἐκ τῶν συμμαχικῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου πρὸς συγκρότησιν στρατιᾶς ἐκ 15.000 ἀνδρῶν»¹.

Τὸ θέμα τοῦτο, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν στάσιν τῆς Σπάρτης καὶ κατὰ τὰς δύο φάσεις πὺν ἐγνώρισαν οἱ ἀγῶνες Ἑλλήνων καὶ Περσῶν εἰς τὴν μητέρα Ἑλλάδα, ἀψηχόλησε καὶ ἐμὲ καὶ τοὺς μαθητάς μου εἰς φροντιστηριακὰ μαθήματα. Τὰ πορίσματα δὲ τῆς τε ἰδίας μελέτης καὶ τῶν συζητήσεών μου μὲ αὐτούς, ἀπολήξαντα εἰς κρίσεις ὑπὲρ τῶν Λακεδαιμονίων, προσφέρω ἐνταῦθα ὡς λιτὸν μνημόσυνον εἰς τὸν τιμῶμενον ἀείμνηστον σεβαστὸν συνάδελφον καὶ φίλον Γεώργιον Οἰκονόμον.

Καὶ περὶ μὲν τῆς στάσεως τῆς Σπάρτης, ὅτε μὲ τὴν ἀπόβασιν εἰς τὸν Μαραθῶνα τῶν περσικῶν δυνάμεων ὑπὸ τὸν Δᾶτιν καὶ Ἀρταφέρνην ἠπειλήθη ἀμέσως ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων, ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ (6,105) ἱστορεῖ ὅτι, ἐνῶ ἀκόμη αἱ ἀθηναϊκαὶ δυνάμεις εὐρίσκοντο εἰς τὸ ἄστν, οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων, μόλις ἐπληροφορηθήσαν ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἔθεσε πόδα εἰς τὸ ἀττικὸν ἔδαφος, ἔστειλαν εἰς τὴν Σπάρτην τὸν ἡμεροδρόμον Φειδιππίδην, ὁ ὁποῖος ἀπικόμενος . . . ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας (τῆς Σπάρτης) . . . τὰ ἐντεταλμένα (ὑπὸ τῶν στρατηγῶν) ἀπήγγελλε (σφι)². Εἰς τὸ στόμα τοῦ ἡμεροδρόμου ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ τοποθετεῖ συγκινητικὴν ἔκκλησιν τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους . . . μὴ περιδεῖν πόλιν ἀρχαιοτάτην ἐν τοῖσι Ἑλλήσι δουλοσύνη περιπεσοῦσαν πρὸς ἀνδρῶν βαρβάρων. Οἱ ρητορισμοὶ ὁμοῦ οὔτοι δὲν ἀποδίδουν ἀκριβῶς τὸ περιεχόμενον τῆς λέξεως «ἐντεταλμένα», οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι μία τοιαύτη ἔκκλησις τῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων, ἀπευθυνομένη πρὸς τὴν πρώτην τότε δύναμιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἦτο δυνατὸν νὰ περιορίσῃ τὸν κίνδυνον εἰς μόνην αὐτῶν τὴν πόλιν, ἐνῶ προφανῆς ἦτο ὁ κίνδυνος πὺν διέτρεχεν ὀλόκληρος ἡ Ἑλλάς. Τοῦτο ἄλλως τε ἔχει ὑπ' ὄψει του καὶ ὁ ἴδιος ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ (αὐτ.) τονίζων χαρακτηριστικῶς εἰς τὴν ἔκκλησιν τοῦ κήρυκος καὶ γὰρ νῦν Ἐρέτρια τε ἠνδραπόδισται καὶ πόλι λογίμω ἡ Ἑλλάς γέγονε ἀσθενεστερή. Εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἱστορικοῦ ζωηρὰ εἶναι ἡ ἀντίληψις τοῦ κινδύνου, ὃν διέτρεχεν ὀλόκληρος ἡ Ἑλλάς μὲ τὴν εἰσβολὴν τῶν Περσῶν εἰς τὸ ἀττικὸν ἔδαφος, παρὰ τὴν προσπάθειάν του, ὅπως δώσῃ ἔμφασιν εἰς τὸν κίνδυνον, τὸν ὁποῖον διέτρεχεν ἡ ἀρχαιοτάτη πόλις ἐν τοῖσι Ἑλλήσι. Φαίνεται ὅτι, παρὰ τὰ διαδιδόμενα τότε, 50 ἔτη περίπου μετὰ τὰ Μηδικά, ὅτε ὁ Ἡρόδοτος ἔγραφε τὴν ἱστορίαν του, καὶ τὴν προσπάθειαν τῶν Ἀθηναίων ὅπως μειώσουν τὴν συμβολὴν τῆς Σπάρτης εἰς τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος ἀγῶνα, ὁ ἱστορικὸς εἶχε σαφῆ συνείδησιν τοῦ κινδύνου, τὸν ὁποῖον διέτρεχεν ἡ Ἑλλάς

1 ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, αὐτ. σ. 55. Περὶ ἐγωιστικῆς καὶ αὐτόχρημα πελοποννησιακῆς πολιτικῆς τῶν Σπαρτιατῶν βλ. BURY (History of Greece, σ. 273), ἄν καὶ ὁ MUNRO (CAH, 4, σ. 283) χαρακτηριστικῶς τονίζει: «The Peloponnesians would not, could not, come out in full force to fight north of the Isthmus; to

hold Thermopylae and Artemision was to incur a double hazard».

2 Πρβλ. CORN. NEPOS, Miltiades 4, 15: . . . *Phidippumque cursorem eius generis, qui hemerodromi vocantur, Lacedaemonem miserunt ut nuntiaret quam celeriter opus esset auxilio.*

ὄλη ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Περσῶν. Ἐναντί ὅμως νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς πολιτικῆς καταστάσεως, οἷα αὕτη διεμορφώθη εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείας τῶν Περσῶν, καὶ εἰς τὴν τότε ὅτε ἔγραφε τὴν ἱστορίαν του, περιορίζεται εἰς αὐτὴν καὶ μόνην τὴν ἀφήγησιν τῆς ἀποστολῆς τοῦ κήρυκος καὶ τῶν λεχθέντων ὑπ' αὐτοῦ, ἀφίνων οὕτω κενὸν εἰς αὐτὴν.

Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Φειδιππίδου εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Σπάρτης ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν κοινὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ περσικοῦ κινδύνου φανερώνει, ὅτι μεταξὺ τῶν δύο πόλεων εἶχε προηγηθῆ συνεννόησις, τὴν ὁποίαν ὁ BUSOLT¹ χαρακτηρίζει ὡς κανονικὴν ἀμυντικὴν συμμαχίαν. Μολονότι δὲ διὰ μίαν τοιαύτην ἐκδοχὴν δὲν ἔχομεν ἔρεισμα, προερχόμενον ἀπὸ τὰς πηγὰς, ἐν τούτοις ἡ φράσις τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ εἰς τὴν κάπως τεταραγμένην ἐνταῦθα ἀφήγησίν του, ὅτι οἱ ἄρχοντες τῆς Σπάρτης ἤκουσαν τὴν ἀγγελίαν τοῦ κήρυκος μὲ πολὺ διαφέρον καὶ ἐπροθυμοποιήθησαν νὰ στείλουν εἰς τοὺς Ἀθηναίους βοήθειαν, *... τοῖσι δὲ ἑαδε... βοηθῆειν*, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἔπειτα ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς Ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὴν ἐπιτυχῆ δρᾶσιν τοῦ περσικοῦ ναυτικοῦ εἰς τὴν Κύπρον καὶ τὸν Ἑλλήσποντον ὁ κίνδυνος ἐπιχειρήσεων τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος ἐφαίνεται πολὺ προσεχῆς. Τὸν κίνδυνον τοῦτον οὐδὲ ὅλως ὀλιγώτερον ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἀντελήφθησαν οἱ Σπαρτιάται, ἡγεμόνες τῆς παλαιότερας συμμαχίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐὰν τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα τῶν ἐφόρων ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ κόσμου τῆς Σπάρτης δὲν ἐπέτρεψεν ἄλλοτε νὰ δώσουν οὗτοι τὴν ζητηθεῖσαν βοήθειαν εἰς τὰς Ἰωνικὰς πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἀπηυθύνθησαν διὰ τοῦ Ἀρισταγόρου πρὸς τὴν Σπάρτην, ὡς τὴν πρώτην πόλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καθὼς μᾶς πληροφορεῖ ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ (5,50), τοῦτο δὲν σημαίνει ἔλλειψιν τῆς δεούσης προοπτικῆς εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Σπάρτης. Αὕτη διέβλεπε σαφῶς ὁποίας συνεπειὰς θὰ εἶχε τὸ κίνημα τοῦ Ἀρισταγόρου, ὅχι μόνον διὰ τὴν τύχην αὐτῶν τούτων τῶν πόλεων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ εἰς τοῦτο δὲν διεψεύσθη. Ἦδη, ὅπως εἶχε διαμορφωθῆ ἡ πολιτικὴ κατάστασις, μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἔκβασιν τῆς Ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως, τὰ πράγματα ἐπέβαλλον εἰς τὴν Σπάρτην νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν μὲ τὰς Ἀθήνας διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν ἀπὸ κοινοῦ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου. Ἡ ἐπελθοῦσα εἰς τὰς Ἀθήνας κυβερνητικὴ μεταβολὴ μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Μιλτιάδου διηυκόλυνε πολὺ τὰς συνεννοήσεις τῶν δύο πόλεων. Τὸ κόμμα τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, τὸ ὁποῖον διέκειτο ἐχθρι-

1 Griech. Geschichte II², σ. 579· πρβλ. BERVE, Miltiades (Hermes Einzelschriften - Heft 2) σ. 71, 74. =PRESTEL, Die antidemokratische Strömung in Athen des 5. Jahrh. bis zum Tod Perikles, σ.19 σημ. 61. Περὶ τῆς θεωρίας ὅτι αἱ Ἀθῆναι μετὰ τὴν πτώσιν τῶν τυράννων προσετέθησαν εἰς τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν βλ. BELLOCH (Gr. Gesch. I² 1, 394, 3) KAHRSTEDT (Gr. Staatsrecht I, 1922, 28), EHRENBERG (RE 3 A, 1384). Τὴν ἀποψιν αὐτὴν, παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην τοῦ BERVE (αὐτ. σημ. 1) πρβλ. SCHAEFER, Staatsform u. Politik, 1932, σ. 204²) θεωρῶ

μᾶλλον πιθανήν, διότι δὲν εἶναι δυνατόν ἄλλως νὰ νοηθῆ ἡ ἐπέμβασις τῆς Σπάρτης εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἡ συμβολὴ τῆς εἰς τὴν ἔξωσιν τοῦ Ἰππίου, καθὼς καὶ ἡ ἐνεργὸς δρᾶσις, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Ἰσαγόρου, πρὸς παραμέρισιν τοῦ Κλεισθέλους καὶ ἐξασφάλισιν τοῦ ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος εἰς τὰς Ἀθήνας (πρβλ. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ, Ἀρχαία Ἱστορία I², σ. 212 ἔξ.). Μετὰ τὸ γεγονός τοῦτο καὶ τὴν ἐδραίωσιν τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ἡ συμμαχία αὕτη, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται.

κῶς πρὸς τὴν Σπάρτην εἶχε παραμερισθῆ ἀπὸ τὴν ἀρχήν, ὁ δὲ Μιλτιάδης ὡς *povus homo*, ἀναλαβὼν τὴν κυβέρνησιν τῶν Ἀθηναίων, ἠκολούθησε πολιτικὴν στενῆς συνεργασίας μετὰ τὴν Σπάρτην¹. Τῆς πατροπαροδότου αὐτῆς πολιτικῆς συνεκτικῆς ὑπῆρξεν, ὡς γνωστόν, ὁ υἱὸς τοῦ Κίμων.

Μεταξὺ λοιπὸν Μιλτιάδου καὶ τῶν ἐφόρων τῆς Σπάρτης διεξήχθησαν συνεννοήσεις καὶ κατεστρώθησαν πολεμικὰ σχέδια πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐγγίζοντος εἰς τὴν Ἑλλάδα κινδύνου. Καρπὸς τῶν διεξαχθεισῶν διαπραγματεύσεων ἦτο ἡ ἐκ μέρους τῆς Σπάρτης ἀνάληψις ὑποχρεώσεως πρὸς ἀποστολὴν ἐνισχύσεων στρατιωτικῶν, μόλις ἢ κυβερνήσις τῶν Ἀθηναίων θὰ ἔστελλε μήνυμα εἰς τὴν Σπάρτην, ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἦν ἐν ὄψει. Ὡστε ἡ ἐσπευσμένη ἀποστολὴ τοῦ ἡμεροδρόμου Φειδιππίδου τότε μόνον γίνεται νοητή, ὅταν ἔχωμεν ὑπ' ὄψει τὰς προηγηθείσας μεταξὺ τῶν δύο πόλεων συνεννοήσεις.

Καὶ ἤδη τίθεται τὸ ἐρώτημα: ἐσπευσαν πράγματι τότε οἱ ἔφοροι νὰ ἀποστείλουν τὴν βοήθειαν πὺν εἶχον ὑποσχεθῆ, ὥστε αὕτη νὰ φθάσῃ εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης τὴν κατάλληλον στιγμὴν; Ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ (6,106) μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι, ὅταν ὁ Φειδιππίδης ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς ἄρχοντας τὰ ἐντεταλμένα, ἐκεῖνοι ἀπήντησαν εἰς αὐτόν, ὅτι παρὰ τὴν θέλησίν των νὰ βοηθήσουν τοὺς Ἀθηναίους, ἀδύνατα... *σοφί ἦν τὸ παραυτίκα ποιέειν ταῦτα οὐ βουλομένοισι λύειν τὸν νόμον· ἦν γὰρ ἰσταμένου τοῦ μηνὸς εἰνάτη, εἰνάτη δὲ οὐκ ἐξελεύσεσθαι ἔφασαν μὴ οὐ πλήρους ἔοντος τοῦ κύκλου· οὗτοι μὲν νῦν τὴν πανσέληνον ἔμενον.*

Ἐνῶ δὲ ὁ ED. MEYER (Gesch. d. Alt. III § 193 σημ.) χαρακτηρίζει τοὺς προβληθέντας αὐτοὺς θρησκευτικὸς λόγους ἐκ μέρους τῶν ἀρχῶν τῆς Σπάρτης ὡς μεταγενεστέρων ἐπιινόησιν, ὁ δὲ ROEHLMANN (Griech. Gesch. [1914] σ. 120²) ὡς κακόβουλον ἀθηναϊκὴν ἐπιινόησιν «gehässige athenische Erfindung» εἰς τὴν πραγματικότητα, κατὰ τὸν MEYER, ἡ στρατιωτικὴ βοήθεια τῶν Σπαρτιατῶν ἔφθασεν εἰς τὸ δυνατὸν χρονικὸν διάστημα. Διὰ τὴν κινητοποίησιν δὲ τῶν δυνάμεων τούτων ἐχρημάσθησαν 6 ἡμέραι. Ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς προσθέτει: «Das ist gewiss nicht zu viel, beweist aber, wie wenig man für den Ernst der Situation vorbereitet war». Ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ MEYER καλύπτει, νομίζω, τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς 9ης τοῦ μηνὸς μέχρι τῆς 15ης, ὅτε ὁ κύκλος τῆς σελήνης ἦτο πλήρης. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ κατεβλήθη κάθε προσπάθεια, ὅπως κινητοποιηθῆ ἡ κατάλληλος δύναμις πρὸς ἀποστολὴν βοήθειας εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Αἱ συνθῆκαι ὅμως ὑπὸ τὰς ὁποίας εὐρέθη τότε ἡ Σπάρτη δὲν ἦσαν εὐμενεῖς. Ὁ ΠΛΑΤΩΝ (Νόμοι III 692 D. 698 E) παρέχει τὴν πληροφορίαν: *οὗτοι δὲ (οἱ Σπαρτιαῖται) ὑπό τε τοῦ πρὸς Μεσσηνίην ὄντος τότε πολέμου καὶ εἰ δὴ τι διεκώλυεν ἄλλο αὐτούς, οὐ γὰρ ἴσμεν λεγόμενον, ὕστεροι δ' οὐδ' ἀφίκοιτο τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης γενομένης μᾶ ἡμέρα².* Ἐὰν πράγματι εὐρίσκοντο τότε οἱ Σπαρτιαῖται εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Μεσσηνίους δὲν ἠμποροῦμεν μετὰ βεβαιότητος νὰ ὑποστηρίξωμεν, διότι τοιοῦτο γεγονός δὲν προκύπτει ἀπὸ

¹ Περβ. BERVE, σ. 75.

² Περβ. ΠΛΑΤ. Μενέξ. 240c: ...τούτων δὲ τῶν μὲν προαχθέντων, τῶν δ' ἐπιχειρουμένων οὕτ' Ἐρετριεῶσιν

ἐβρόθήθησαν Ἑλλήνων οὐδεις οὔτε Ἀθηναίους πλὴν Λακεδαιμονίων· οὗτοι δὲ τῇ ἵστορίᾳ τῆς μάχης ἀφίκοιτο.

ἄλλας πηγὰς¹. Εἶναι μᾶλλον πιθανόν, ὅτι πρὸς πρόληψιν ἐνδεχομένης ἐξεγέρσεως τῶν Μεσσηνίων οἱ Σπαρτιᾶται, πρὶν ἐξαγάγουν δύναμιν ἐκ 2000 ἐπιλέκτων ὀπλιτῶν, θὰ ἔλαβον τὰ κατάλληλα μέτρα καὶ θὰ ὤρισαν τὰς ἀναγκαίαις φρουράς, διὰ νὰ ἐξουδετερώσουν κάθε ἀντιπερισπασμόν, ὁ ὁποῖος ἦτο δυνατὸν νὰ προέλθῃ ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς. Ὁ φόβος ἐξεγέρσεως τῶν Εἰλώτων τῆς Μεσσηνίας συνεῖχε πάντοτε τοὺς Σπαρτιάτας. Καὶ πρὶν μὲν, ἀλλὰ καὶ 25 ἔτη βραδύτερον, μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ Μαραθῶνος, καθὼς ἱστορεῖ ὁ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ (1,101), οἱ Λακεδαιμόνιοι *διεκωλύθησαν... ὑπὸ τοῦ γενομένου σεισμοῦ, ἐν ᾧ καὶ οἱ εἰλωτες αὐτοῖς καὶ τῶν περιοίκων Θουριᾶται τε καὶ Αἰθαῖς ἐς Ἴθώμην ἀπέστησαν* καὶ δὲν εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν, καθὼς εἶχον ὑποσχεθῆ εἰς τοὺς Θασίους, οἱ ὁποῖοι ἀπεστάτησαν ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν (465). Ἡ ἐκστρατεία λοιπὸν τῶν Σπαρτιᾶτων, ἡ ὁποία συνέπεσε μετὰ τὴν πανσέληνον, ἔχω τὴν γνώμην ὅτι δὲν ὠφείλετο εἰς λόγους θρησκευτικούς, ἀλλὰ εἰς τὴν λῆψιν τῶν ἀναγκαίων μέτρων πρὸς πρόληψιν ἐνδεχομένων ἀναστατώσεων ἐκ μέρους τῶν Εἰλώτων, καθὼς καὶ εἰς τὴν προετοιμασίαν ἰσχυρᾶς στρατιᾶς, ἡ ὁποία θὰ διήρχετο διὰ χώρας ἐχθρικής, οἷα ἦτο τὸ Ἄργος.

Οἱ Σπαρτιᾶται ὀπλιταί, κατὰ τὸν ΗΡΟΔΟΤΟΝ (6, 120), ἀνέπτυξαν μεγάλην ταχύτητα διὰ νὰ προφθάσουν τοὺς Ἀθηναίους καὶ συμμετάσχουν καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν ἀγῶνα: ... *Λακεδαιμονίων δὲ ἦκον εἰς τὰς Ἀθήνας δισχιλίοι μετὰ τὴν πανσέληνον, ἔχοντες σπουδὴν πολλὴν καταλαβεῖν καὶ τριταῖοι ἐκ Σπάρτης ἐγένοντο ἐν τῇ Ἀττικῇ*. Παράλληλος δὲ πρὸς τὴν πληροφορίαν τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας εἶναι καὶ ἡ τοῦ ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ (Πανηγ. 86), ὁ ὁποῖος λέγει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικὰ περὶ τῆς προθυμίας, ἣν ἐπέδειξαν οἱ Λακεδαιμόνιοι: *πάντων τῶν ἄλλων ἀμελήσαντες* (οἱ Λακεδαιμόνιοι) *ἦκον ἡμῖν ἀμνησῶντες, τοσαύτην ποιησάμενοι σπουδὴν, ὅσην ἂν τῆς αὐτῶν χώρας πορθουμένης. σημεῖον* (87) *δὲ τοῦ τάχους καὶ τῆς ἀμίλλης τοὺς μὲν γὰρ ἡμετέρους προγόνους φασὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας πνθῆσθαι τε τὴν ἀπόβασιν τῶν βαρβάρων καὶ βοηθήσαντας ἐπὶ τοὺς ὄρους τῆς χώρας μάχην νικήσαντας τρόπαιον στήσαι τῶν πολεμίων, τοὺς δ' ἐν τρισὶν ἡμέραις καὶ τοσαύταις νυξὶ διακόσια καὶ χίλια στάδια διελθεῖν στρατοπέδῳ πορευομένους*.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν, ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται ἔσπευσαν τότε προθύμως νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις των, αἱ ὁποῖαι ἀπέρρεον ἀπὸ τὰ συμπεφωνημένα μὲ τοὺς Ἀθηναίους, εὐθύς ὡς ἠγγέλθη εἰς αὐτοὺς ἡ ἀπόβασις ἐχθρικών δυνάμεων εἰς τὴν Ἀττικὴν. Τὴν ἐπιχειρημένην δὲ ἄφιξιν αὐτῶν εἶχε πληροφορηθῆ ἐγκαίρως ἡ περσικὴ στρατιωτικὴ ἡγεσία προφανῶς ἀπὸ αἰχμαλώτους ἢ προδότας αὐτομόλους, καθὼς μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἔμπειρος περὶ τὰ στρατιωτικὰ ΚΟΡΝΗΛΙΟΣ ΝΕΠΩΣ (Milt. 5). Τοῦτο ὑπῆρξε καὶ ἡ αἰτία τῆς τροποποιήσεως τοῦ περσικοῦ ἐπιτελικοῦ σχεδίου καὶ ἡ ἐπιχειρηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀρταφέρνηου ἀπόπειρα ἀποβάσεως περσικῶν δυνάμεων καὶ τοῦ ἵππικοῦ εἰς τὸ Φάληρον. Ἐὰν δὲν ἐπεχειρεῖτο ἡ κίνησις αὐτῆ τῶν Περσῶν, ὅπως καταλάβουν τὰς Ἀθήνας², ὁ Μιλτιάδης

¹ Πρβλ. JACOBY (Frg. Griech. Hist. III Komm. σ. 114 ἐξ, 169 ἐξ.), ἀπορρίπτοντα τὴν πληροφορίαν τοῦ Πλάτωνος ὡς ἐστερημένην ἱστορικής σημασίας. Ἄλλως

οἱ HILLER v. GAERTRINGEN καὶ LATTERMANN, Hira u. Andania, 71 Winckelmannsprog., Berlin 1911, σ. 11. ² ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ, Ἄρχ. ἱστορία I', σελ. 261.

δὲν θὰ ἔσπευδε νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἐπίθεσιν εἰς τὸν Μαραθῶνα εὐθύς ὡς ἐπληροφόρηθη ὡς *εἶεν* (οἱ Πέρσαι) *χωρὶς οἱ ἱππεῖς* (ΣΟΥΙΛΑΣ ἐν λ.), ἢ δὲ ἐκλεκτὴ σαρτιατικὴ δύναμις, ἀφικθεῖσα εἰς Ἀθήνας *τῇ ὑστεραία τῆς μάχης*, θὰ ἐπρόφθανε νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ συμμετάσχῃ τῆς δόξης τοῦ Μαραθῶνος. Ἐχω λοιπὸν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ Σπάρτη ὡς ἡγεμῶν πόλις ἐστάθη τότε εἰς τὸ ὕψος τῆς, ἐκτιμήσασα δεόντως τὸν κίνδυνον, ὃν διέτρεχεν ἡ Ἑλλάς κατὰ τὴν ἀπόβασιν τῶν ἐχθρῶν δυνάμεων εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ ἔσπευσε νὰ δράσῃ ἀπὸ κοινοῦ μὲ τοὺς Ἀθηναίους ὅσον ἐπέτρεπον αἱ συνθήκαι ὑφ' ἃς τότε εὐρέθη, πράξασα τὸ καθήκον τῆς.

Ἐρχόμεθα ἤδη νὰ ἴδωμεν, ἐὰν καὶ κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Περσῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ Σπάρτη ἐπραξέ προθύμως καὶ τότε τὸ καθήκον τῆς, συμβαλοῦσα διὰ τῶν δυνάμεων τῆς εἰς τὴν ἐναντίον τῶν Περσῶν ἄμυναν.

Ἀπὸ τὰς πηγὰς¹ πληροφοροῦμεθα, ὅτι ἤδη τὸ φθινόπωρον τοῦ 481 συνήλθον εἰς τὸν Ἴσθμὸν *πρόβουλοι* [Ἑλλήνων τῶν] *τὰ ἀμείνω φρονούντων*, οἱ ὁποῖοι κατέληξαν εἰς ὠρισμένας ἀποφάσεις ὡς πρὸς τὴν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἄμυναν τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων. Ἡ συνέλευσις αὐτῆ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, τῆς ὁποίας ἡ πρωτοβουλία ὀφείλεται εἰς τὴν Σπάρτην καὶ τὰς Ἀθήνας, ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότερον πολιτικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐγίνε τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα², τὴν ἐπιτευχθεῖσαν δηλαδὴ «*συμμαχίαν*» κυρίως μεταξὺ τῶν δύο πρώτων πόλεων³ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ σχέδιον, τὸ ὁποῖον ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῶν προβούλων νὰ τεθῆ εἰς ἐφαρμογὴν συνίστατο εἰς τοῦτο: *ἐς Θεσσαλίην πέμπειν κατὰ θάλασσαν πεζὸν στρατὸν φυλάξοντα τὴν ἐσβολὴν.. μεταξὺ.. Ὀλύμπον τε ὄρεος καὶ τῆς Ὀσσης*. Ἡ ἀποσταλεῖσα ἐκεῖ δύναμις διὰ τὴν φύλαξιν τοῦ στενοῦ τῶν Τεμπῶν ἀνήρχετο εἰς «*μυρῖους ὀπλίτας*», ἦτο δὲ ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Λακεδαιμονίου Εὐαϊνέτου καὶ τοῦ Ἀθηναίου Θεμιστοκλέους.

Τὸ προκεχωρημένον ὅμως αὐτὸ φυλάκιον τῶν συμμάχων Ἑλλήνων ἠναγκάσθη νὰ συμπτυχθῆ, λόγῳ τῆς ἐπελθούσης πολιτικῆς μεταβολῆς εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τῆς ὁποίας τὴν κυβέρνησιν ἀνέλαβον οἱ μηδίσαντες Ἀλευάδαι. Κατ' ἀπόφασιν τῶν συνέδρων εἰς τὸν Ἴσθμὸν ὠρίσθη νέον στρατηγικώτατον ἔρεισμα ἀμύνης, τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν. Τὸ κύριον ὅμως βάρος τῆς ἀμύνης εἰς τὸν ὅλον ἀγῶνα ἐτοποθετήθη εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ὁ συμμαχικὸς στόλος ἐκ 270 πλοίων, ἐκ τῶν ὁποίων 100 ἦσαν ἀθηναϊκαὶ τριήρεις ὑπὸ τὸν Λακεδαιμόνιον ναύαρχον Εὐρυβιάδην καὶ τὸν στρατηγὸν Θεμιστοκλέα, ἔπλευσεν εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον⁴, ὅπως, ἀφ' ἐνὸς μὲν συντονίζῃ τὴν δράσιν του μὲ τοὺς πλησίον μαχομένους εἰς τὴν ξηρὰν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅπως φράξῃ τὴν εἴσοδον εἰς τὰ στενὰ τοῦ Μαλιακοῦ καὶ τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου ναυτικῶν περσικῶν δυνάμεων. Ἡ ἀνάθεσις τῆς ἀνωτάτης στρατηγίας εἰς Λακεδαιμόνιον ναύαρχον, μολοντί ἢ Σπάρτη μόνον 10 τριήρεις ἦτο εἰς θέσιν νὰ διαθήσῃ, ἐνῶ αἱ ἀθηναϊκαὶ τριήρεις ἀπετέλουν τὸ $\frac{1}{3}$ τῆς ὅλης κατὰ θάλασσαν συμμαχικῆς δυνάμεως, εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς ὑπολήψεως καὶ τοῦ κύρους τῆς Σπάρ-

1 Βλ. ΗΡΟΔ. 7, 132, 145, 172· πρβλ. ΠΛΟΥΤ. Θεμ. 6.

2 Παρὰ τὴν γνώμην τοῦ SCHAEFER, Staatsform u. Politik, 1932, σ. 67.

3 Βλ. E. BIKERMANN, Mélanges F. de Vischer II, 1950, σ. 99 κέξ.

4 Βλ. ΗΡΟΔ. 7, 175.

της μεταξὺ τῶν συμμάχων πόλεων κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην διὰ τὸ ἔθνος στιγμῆν.

Ἐὰν ὅμως ἡ δύναμις τὴν ὁποίαν ἡ Σπάρτη προσέφερε τότε κατὰ θάλασσαν ἦτο μικρὰ καὶ ἀθηναϊκὴ ἢ πρωτοβουλία τὸ κέντρον τοῦ βάρους τοῦ ἀγῶνος νὰ τοποθετηθῆ εἰς τὴν θάλασσαν, ἡ Σπάρτη ἀνέλαβε προθύμως νὰ ἐπωμισθῆ τὸ βάρος τῆς ἀμύνης εἰς τὴν ξηράν. Τὸν πυρῆνα τῆς στρατιᾶς ἀπετέλεσαν 1000 ὀπλίται ἱκανοὶ Λακεδαιμόνιοι, εἰς τοὺς ὁποίους δέον νὰ συνυπολογισθοῦν 300 Σπαρτιαῖται, περίοικοι, καὶ Εἴλωτες¹ τὸ τέταρτον δηλαδὴ τῆς ἐκ 4000 Πελοποννησίων στρατιᾶς, ἡ ὁποία ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Λεωνίδα ἐστάλη εἰς Θερμοπύλας, διὰ νὰ προκαταλάβῃ τὰς ἐν τοῖς στενοῖς παρόδους καὶ κωλύσοντας προάγειν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα τοὺς βαρβάρους· ἔσπευδον γὰρ τοὺς τὰ τῶν Ἑλλήνων προελομένους ἐντὸς περιλαβεῖν καὶ σώζειν εἰς τὸ δυνατόν τοὺς συμμάχους. Ἡ πληροφορία αὕτη προερχομένη ἀπὸ τὸν Ἐφορον (παρὰ ΔΙΟΔ. 9, 4) εἶναι δυνατόν νὰ παραλληλισθῆ πρὸς τὴν τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ (9, 203) χαρακτηρίζοντος τὸν ὑπὸ τὸν Λεωνίδα στρατὸν ὡς προδρομούς τῶν ἄλλων... συμμάχων (οἱ ὁποῖοι) προσδόκιμοι πᾶσαν εἶεν ἡμέρην. Μολονότι ὁ ΗΡΟΔΟΣ δὲν μᾶς λέγει ἐὰν αἱ προσδόκιμοι αὐταὶ ἐνισχύσειν ἀπὸ τὴν Σπάρτην ἔφθασαν κάποτε, ἐν τούτοις εἶναι δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι πράγματι ἡ ἀντιμετώπισσα τὸν ἐπερχόμενον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐχθρὸν δύναμις τῶν συμμάχων ὑπερέβη τοὺς 7000 ἄνδρας, περὶ ὧν μᾶς πληροφορεῖ ἡ παράδοσις². Ἡ δύναμις αὕτη, κυρίως ἡ τῶν Πελοποννησίων, ἀρίστη ἀπὸ ἀπόψεως ποιοῦ καὶ ὀπλισμοῦ, ἔχουσα δὲ ἠθικὸν πολὺ ἀνώτερον τοῦ τῶν Περσῶν, ἦτο ἀρκούντως ἱκανὴ νὰ ἀνακόψῃ ἀσφαλῶς τὸν δρόμον τοῦ ἐχθροῦ καὶ νὰ ἀποβῆ τεῖχος ἀδιαπέραστον εἰς τὴν ἐξόχως στρατηγικὴν αὐτὴν θέσιν τῶν Θερμοπυλῶν³. Ἐὰν ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι τρεῖς περίπου ἑκατονταετηρίδας βραδύτερον ὁ βασιλεὺς Ἀντίοχος εἰς τὸ ἴδιον στενὸν ἐθεώρησεν ἱκανὰς τὰς ἐκ 10.000 ἀνδρῶν δυνάμεις του, διὰ νὰ ἀποκρούσουν τὸν ἄριστον τότε στρατὸν τῶν Ρωμαίων ὑπὸ τὸν Acilium Glabronem⁴, τότε εἶναι δυνατόν μετὰ βεβαιότητος νὰ ὑποστηρίξωμεν, ὅτι αἱ σταλεῖσαι ὡς ἐμπροσθοφυλακὴ εἰς τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν δυνάμεις ἦσαν πλέον ἢ ἱκαναί, τοῦλάχιστον διὰ τὰς πρώτας ἐκεῖ ἐπιχειρήσεις. Ἐὰν ὁ ἀγὼν δὲν ἐκράτησεν ἐπὶ πολὺ, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἀμέλειαν τῶν Φωκέων νὰ κρατήσουν ἀκοίμητοι τὴν φρουρῆσιν τῆς Ἀνοπαίας ἀτραποῦ. Ὑπῆρξε πράγματι σφάλμα τοῦ Λεωνίδου τὸ ὅτι δὲν ἐξετίμησε δεόντως τὴν ἐκτάκτως σπουδαίαν στρατηγικὴν θέσιν, ἣν εἶχεν ἡ ἀτραπός, καὶ ἐνεπιστεύθη τὴν φρουρῆσιν αὐτῆς εἰς ἄνδρας μὴ ἐπιτηδείους. Τὰ πράγματα θὰ εἶχον διάφορον ἔκβασιν, ἐὰν ἡ φρουρὰ τῆς Ἀνοπαίας ἦτο ἐνισχυμένη μὲ ἀριθμὸν τινα Σπαρτιατῶν καὶ ἐφρουρεῖτο ἐπιμελῶς. Τοῦτο γίνεται ἀντιληπτὸν ἀπὸ αὐτὴν ταύτην τὴν ἀφήγησιν τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ (7, 218), ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ περὶ πανικοῦ, καταλαβόντος τὸν Ὑδάρην, ὅταν κατὰ τὴν διάβασιν τῆς ἀτραποῦ ἀπροσδοκῆτως συνήντησε στρατόν, φρουροῦντα αὐτήν: ὡς δὲ εἶδον ἄνδρας ἐνδουμένους ὄπλα, ἐν θώματι

1 ΗΡΟΔ. 7, 229. 8, 25· πρβλ. Ἐφορον παρὰ ΔΙΟΔ. 9, 4, ΙΣΟΚΡ. Πανηγ. 90=Ἀρχιδ. 99.

2 ΗΡΟΔ. 7, 202, ΔΙΟΔ. 11, 4. ΙΣΟΚΡ. Πανηγ. 9=Ἀρχ. 99 πρβλ. ΒΕΛΟΧ, Griech. Gesch. II² σ. 41, 43,

ἀναβιβάζοντα εἰς 10.000 τὴν ὅλην δύναμιν καὶ ΜΥΝΚΟ, САН IV σ. 283.

3 Πρβλ. GRUNDY, Persian War, σ. 261 καὶ 303.

4 LIVIUS, 36, 15 = ΒΕΛΟΧ ἑ.ά.

ἐγένοντο· ἐλπόμενοι γὰρ οὐδέν σφι φανήσεσθαι ἀντίξοον ἐνεκύρησαν στρατῶ. ἐν-
 θαῦτα Ὑδάρνης καταρωδῆσας μὴ [οἱ Φωκέες] ἔωσι Λακεδαιμόνιοι, εἶρετο
 Ἐπιάλτην ὀποδαπὸς εἶη ὁ στρατός... Ἡ ἄμυνα λοιπὸν τῶν γενναίων ὑπερασπιστῶν τοῦ
 στενοῦ τῶν Θερμοπυλῶν δὲν ἐκράτησεν, ὅπως προέβλεψεν ἡ στρατιωτικὴ ἡγεσία τῆς
 Σπάρτης, ἔνεκα τοῦ σφάλματος τούτου, διὰ τὸ ὅποῖον δὲν εὐθύνεται ἡ σπαρτια-
 τικὴ κυβέρνησις¹. Ἡ στρατιωτικὴ ἡγεσία τῆς πόλεως ἐδείχθη ἀξία καὶ ἔλαβε τὰ
 ἐνδεικνύμενα μέτρα, τὰ ὅποια ἐπέβαλλεν ἡ κρίσιμος διὰ τὴν Ἑλλάδα ὄλην ὥρα.
 Ἡ κατὰ τὰ ἄλλα συντηρητικὴ πολιτικὴ τῶν ἐφόρων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ φανῇ
 τότε τόσον μυωπικὴ καὶ νὰ παραγνωρίσῃ τὸν ἐπικρεμῶμενον δι' ὄλην τὴν Ἑλ-
 λάδα κίνδυνον, ἀλλ' ἔπραξεν ὁμοίως, ὅπως καὶ αἱ Ἀθηναίαι, τὸ καθήκον τῆς διὰ
 τὴν προάσπισιν τῆς «κοινῆς ἐλευθερίας»² καὶ ἐξεπλήρωσε καὶ αὐτὴν τὴν φορὰν
 πλήρως τὰς ὑποχρεώσεις τῆς, αἱ ὅποια ἀπέρρεον ἀπὸ τὴν συναφθεῖσαν συμμα-
 χίαν. Τὴν ἄμιλλαν τῶν δύο πόλεων, Ἀθηναίων καὶ Σπάρτης, εἰς τὸν ἐναντίον τῶν
 Περσῶν ἀγῶνα, διὰ τὴν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων σωτηρίαν, διατυπώνει κατὰ τρό-
 πον ἀνάγλυφον ὁ ἸΣΟΚΡΑΤΗΣ (Πανηγ. 85), ἡ κυριώτερα πηγὴ πού ἔχομεν τοῦ τε-
 τάρτου π. Χ. αἰῶνος, λέγων τὰ ἑξῆς: Ἄει μὲν.. οἱ δ' ἡμέτεροι πρόγονοι καὶ
 Λακεδαιμόνιοι φιλοτίμως πρὸς ἀλλήλους εἶχον, οὐ μὴν ἀλλὰ περὶ καλλίστων ἐν
 ἐκείνοις τοῖς χρόνοις ἐφιλονίκησαν, οὐκ ἐχθροὺς ἀλλ' ἀνταγωνιστὰς σφᾶς αὐτοὺς εἶναι
 νομίζοντες, οὐδ' ἐπὶ δουλείᾳ τῇ τῶν Ἑλλήνων τὸν βάρβαρον θεραπεύοντες, ἀλλὰ περὶ
 μὲν τῆς κοινῆς σωτηρίας ὁμονοοῦντες, ὁπότεροι δὲ ταύτης αἴτιοι γενήσον-
 ται περὶ τούτου ποιούμενοι τὴν ἄμιλλαν. Ἐπεδείξαντο δὲ τὰς αὐτῶν εὐψυχίας
 πρῶτον μὲν ἐν τοῖς ὑπὸ Δαρείου πεμφθεῖσιν. ἀποβάντων γὰρ αὐτῶν εἰς τὴν Ἀτι-
 κὴν οἱ μὲν οὐ περιέμειναν τοὺς συμμάχους, ἀλλὰ τὸν κοινὸν πόλεμον ἴδιον ποιησά-
 μενοι πρὸς τοὺς ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος καταφρονήσαντας ἀπήντων τὴν οἰκείαν δύναμιν
 ἔχοντες, ὀλίγοι πρὸς πολλὰς μυριάδας..... οἱ δὲ (Σπαρτιαταί) οὐκ ἔφθασαν πυθό-
 μενοι τὸν περὶ τὴν Ἀτικὴν πόλεμον..... Μετὰ δὲ ταῦτα γενομένης τῆς ὕστερον
 στρατείας, ἦν αὐτὸς Ξέρξης ἤγαγεν..... πρὸς δὴ τὸν οὕτω μέγα φρονήσαντα
 καὶ τηλικαῦτα διαπραξάμενον καὶ τοσοῦτων δεσπότην γενόμενον ἀπήντων διελόμενοι
 τὸν κίνδυνον, Λακεδαιμόνιοι μὲν εἰς Θερμοπύλας πρὸς τὸ πεζόν, χιλίους
 αὐτῶν ἐπιλέξαντες καὶ τῶν συμμάχων ὀλίγους παραλαβόντες, ὡς ἐν τοῖς
 στενοῖς κωλύσοντες αὐτοὺς περραιτέρω προελθεῖν, οἱ δ' ἡμέτεροι πατέρες ἐπ'
 Ἀρτεμίσιον, ἐξήκοντα τριήρεις πληρώσαντες πρὸς ἅπαν τὸ τῶν πολεμίων ναυτικόν.
 ταῦτα δὲ ποιεῖν ἐτόλμων..... Λακεδαιμόνιοι μὲν ζηλοῦντες τὴν πόλιν τῆς Μαρα-
 θῶνι μάχης καὶ ζητοῦντες αὐτοὺς ἐξισῶσαι καὶ δεδιότες, μὴ δις ἐφεξῆς ἡ
 πόλις ἡμῶν αἰτία γένηται τοῖς Ἑλλησι τῆς σωτηρίας.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ

1 Πρβλ. BELOCH, Griech. Gesch. II² σ. 100 ἑξ.

2 Πρβλ. Ἐφορον παρὰ ΔΙΟΔ. 11, 4, 4.